

Radomír D. Kokeš

ROZBOR **FILMU**

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVY UNIVERZITY

BRNO / 2015

OBSAH

Prolog	9
I. POZOROVAT	13
1. Vyprávění.....	17
2. Styl	25
2.1. Mizanscéna	28
2.2. Práce kamery.....	29
2.3. Střih	31
2.4. Zvuk	38
3. Fikční svět.....	41
4. Vyprávění, styl a svět <i>Tenkrát na Západě</i>	45
4.1. Význam: svět nastupující modernity.....	45
4.2. Syžet: Cheyennovy repliky	46
4.3. Narace: trsy motivů	48
4.4. Styl: představení postav a funkce dlouhých záběrů	50
4.5. Tenkrát v Hollywoodu: podvratnost a ozvláštnění	53
II. PLÁNOVAT	57
1. Cesta k vraku Titanicu: problém, otázka a teze	61
2. Pro začátek stačí postřeh aneb jak dospět k tezi a jak s ní naložit	70
2.1. Od záběrů/protizáběrů...?	71
2.2. Není jedné osnovy	76
2.3. Poznámka k odstředivé tezi <i>Krvavé neděle</i>	89
3. Analytické pomůcky	92
III. PSÁT A ČÍST / ČÍST A PSÁT	101
1. Psaní analytického textu.....	104
2. Co lze číst... ..	112
3. Co je třeba číst... a o čem z toho psát?	118
4. Závěr	120

IV. APENDIX: TŘI ANALYTICKÉ FORMÁTY A ČÍTANKA TEXTŮ	123
1. Analytická stať	127
1.1. Zabíjení Jessie v nesouladných modech	129
1.2. <i>Jezinky a bezinky</i> : dramatické versus filmové vyprávění	136
1.3. <i>Speed Racer</i> : vertikalizace stylu, narace a prostoru.....	147
1.4. <i>Memento</i> : motiv paměti ve filmovém vyprávění	153
2. Analytická studie	160
2.1. Poetika disonance: <i>Král Šumavy</i>	162
3. Poetologická studie.....	185
3.1. Styl a vyprávění kinematografie v českých zemích (1911–1915).....	189
Poznámky	209
Bibliografie.....	231
Filmografie.....	241
Rejstřík	247
Summary	262

Věnováno **Kristin Thompsonové** a **Davidu Bordwellovi**

Prolog

Proč se vlastně zabývat možnostmi systémového rozboru filmového díla? Zatímco totiž uvažovat o filmu jako o umění se zdá být součástí všeobecné kulturní vzdělanosti, slovní spojení „rozbor filmu“ působí coby činnost, která je každodenní divácké zkušenosti vzdálená. Knížka, již čtete, by však ráda prokázala opak. Svě čtenáře hodlá **naucit klást si takové otázky, jejichž zodpovězení může vést k řešení problémů spojených s výstavbou filmových děl**. Předpokládá přitom, že právě schopnost klást si správné otázky může onu každodenní diváckou zkušenost překvapivě obohatit a posílit.

Rozbor filmu chce oslovit **pět čtenářských skupin**. První, nejobecnější skupinu tvoří **milovníci filmu**, kteří zkrátka nacházejí potěšení v uvažování o filmových dílech. Jakkoli třeba sami nikdy žádný článek o filmu nenapíší, může kniha obohatit jejich debaty o konkrétních snímcích. Vášnivě cinefilní rozmluvy ostatně stály i na počátku mé vlastní fascinace možnostmi porozumění filmům jakožto systémům. Stejně tak je *Rozbor filmu* v širší perspektivě určen **zájemcům (nejen) o hollywoodskou a českou kinematografii**, jež používám jako základní výkladový materiál. Klasický hollywoodský film totiž představuje jedno z „nejužitečnějších [výkladových] pozadí, ve vztahu k němuž můžeme vysvětlit velké množství filmů. Historicky vzato, od poloviny desátých let minulého století až do současnosti jsou filmařské postupy spojované s hollywoodským filmem divácky značně vyhledávané a filmaři, napříč světem, často napodobované. Obrovské množství diváků proto přijalo jako normotvorné právě ty návyky, které si osvojili sledováním klasických [tedy hollywoodských] filmů.“¹ Jinými slovy, s postupy hollywoodských filmů se v nějaké podobě setkal takřka každý. Z českých děl jsem pak pro *Rozbor filmu* vybral taková, jež lze k hollywoodským či obecněji mezinárodním filmařským konvencím výmluvným způsobem vztáhnout. Věřím rovněž v užitečnost zde poskytovaných nástrojů pro **začínající filmaře**, kterým snad zvýšení vnímavosti k uměleckým postupům

v cizích filmech napomůže v rozhodování, jak s nimi pracovat ve filmech vlastních. Významně by mohl být výklad *Rozboru filmu* nápomocen **uchazečům o studium uměnovědných oborů**, jimž poskytne představu o určitých myšlenkových postupech, které se zapojují při rozbořech uměleckých děl obecně, nejen filmových. A posledním, nejočekávatelnějším cílovým čtenářstvem knihy jsou budoucí, stávající, bývalí i případní **studenti filmové vědy**.

Není přitom třeba k *Rozboru filmu* přistupovat s předběžnou terminologickou výbavou. Knížka sama vám ve správnou chvíli vysvětlí vše, co zrovna k porozumění výstavbě filmového díla a uvažování o něm budete potřebovat. Je proto uspořádána do čtyř rozsáhlejších bloků: **POZOROVAT; PLÁNOVAT; PSÁT A ČÍST / ČÍST A PSÁT; APENDIX: TŘI ANALYTICKÉ FORMÁTY A ČÍTÁNKA TEXTŮ**. Každý z těchto bloků klade a zodpovídá rozdílné otázky, poskytuje čtenáři jiné znalosti a volí odlišný způsob práce s výkladem. Současně ale ze sebe jednotlivé bloky logicky vyplývají a řešená témata se v různých perspektivách navracejí, doplňují a rozvíjejí.

- (1) První blok **POZOROVAT** poskytne základní kategorie potřebné pro rozbor uměleckého díla. Rozliší dílo jako systém na základní složky vyprávění, stylu a fikčního světa, kdy každou zvláště na konkrétních příkladech vysvětlí. Postupně posílí vaši schopnost **soustavně** si všimnout filmařské práce s prostředky a s postupy, jež jste třeba dosud nevnímali, případně jim nepřikládali význam. Předmětem výkladu bude **filmové dílo**.
- (2) Ve druhém bloku **PLÁNOVAT** kniha naučí chápat jak diskuzi, tak psaní o filmu jako způsob **řešení problémů**. Upozorní na důležitost kladení i zodpovídání **otázek po výstavbě filmového díla**. Jak však problém objevit a které otázky si klást, abyste dospěli k odpovědím... stejně jako k základu další argumentace? Právě na to se soustřeďuje nejrozsáhlejší část druhého bloku, která vše nezbytné vysvětlí na příkladech konkrétních filmů. Předmětem výkladu bude **analýza**.
- (3) Třetí blok **PSÁT A ČÍST / ČÍST A PSÁT** se zaměří na praktické rysy práce se slovy, větami, odstavci, podkapitolami a kapitolami, jež možná budete psát. Pro jakékoli zodpovídání otázek je však klíčová rovněž „schopnost vhledu, schopnost dát údajům význam, porozumět a oddělit související od nesouvisejícího.“² Tato schopnost se nazývá **teoretickou citlivostí** a třetí blok předloží (ač jen orientační) soupis textů, jimiž ji lze posilovat: hledat v nich informace, inspiraci a rady. Předmětem výkladu bude **text**.

- (4) Závěrečný blok **APENDIX: TŘI ANALYTICKÉ FORMÁTY A ČÍTANKA TEXTŮ** usnadní na vyšší úrovni porozumět rozličným způsobům výstavby i funkcím rozborů a zároveň nabídne vzory pro **formáty školních prací**. Přizpůsobivost řešeným problémům vyplyne z šesteru již dříve publikovaných článků, jež se věnují rozličným problémům, kladou odlišné otázky a oslovují různě zkušené čtenáře. Předmětem výkladu bude **jednotnost přístupu na jedné straně a rozmanitost řešení problémů na straně druhé**.

A z jakých důvodů byla knížka *Rozbor filmu* vůbec napsána? Předně jsem chtěl studentům a začínajícím autorům poskytnout průvodce, jenž by jim pomohl při psaní jejich školních prací a prvních časopiseckých publikací. Nevím o žádné srovnatelné metodice systémového rozboru filmového díla, která by se pokusila krok za krokem čtenáři vysvětlit, jak takovou analýzu vlastně provádět. Nabízí se pochopitelně *Umění filmu* od Davida Bordwella a Kristin Thompsonové,³ jež představuje možnosti kinematografie coby umělecké formy – a činí tak pomocí filmového rozboru. Ač s oběma autory sdílím mnohé předpoklady o povaze kinematografie i vhodných způsobech jejího zkoumání, moje kniha vede výklad opačným směrem, a tak se s *Uměním filmu* především v řadě ohledů vědomě doplňuje. Představuji čtenáři pro změnu možnosti určitého systémového rozboru filmového díla, což uskutečňuji pomocí uvažování o kinematografii jako umělecké formě.⁴ A nakonec, cítil jsem potřebu shrnout do jednotného, logicky uspořádaného přístupu své mnohaleté zkušenosti s *de facto* každodenním psaním filmových analýz. Názornosti výkladu přitom napomáhají více než dvě stovky okének z filmových děl, jež slouží jako odborná citace.⁵

Žádnou knihu člověk nepíše opravdu sám, a tak bych na závěr úvodu chtěl poděkovat všem, bez nichž by právě tato nikdy nebyla taková, jaká je... chci říct, že bez nich by byla mnohem horší. Předně jsou to moji studenti, z nichž mnozí se s pracovními podobami kapitol museli potýkat během výuky. A protože se o svá trápení a podněty neváhali podělit, mohl jsem svůj text průběžně upravovat a činit srozumitelnějším i návodnějším.

Děkuji svým kolegům a přátelům z Ústavu filmu a audiovizuální kultury (na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity) za jejich pozorné čtení a inspirativní komentáře k různým verzím rukopisu, jmenovitě Jaromíru Blažejovskému, Lucii Česálkové, Pavlu Skopalovi a Petru Szczepanikovi. Vedoucímu Ústavu

filmu Jiřímu Voráčovi vděčím nejen za poznámky k textu, ale i za poskytnutí inspirativního pracovního prostředí.

Komentáře a podněty k textu jako celku či některým jeho částem (včetně již vydaných studií), případně potřebnou podporu poskytl Jan Bušta, Matěj Dostálek, David Drozd, Štěpán Feik, Kamil Fila, Bohumil Fořt, Šárka Gmitterková, Luděk Havel, Magdaléna Hlatká, Zdeněk Holý, Tomáš Kačer, Jakub Klíma, Ivan Klimeš, Petr Kopal, Václav Koryčánek, Martin Kos, Petr Kuběnský, Tomáš Lebeda, Ondřej Pavlík, František A. Podhajský, Markéta Polochová, Alena Prokopová, Petr Soukup, Andrea Stašková, Kateřina Svatoňová, Kateřina Šardická, Dan Šlosar, Jan Šotkovský, Filip Šula, Jan Trnka, Casper Tybjerg, Michal Večeřa a Martin Witoszek – za což jim patří můj upřímný vděk, stejně jako nezapomenutelné sekretářce Pavle Švédové, která nás žel během roku 2014 tragicky opustila. Velký dík si zaslouží Daniel Vadocký z Národního filmového archivu, který svolil k citačnímu využití okének z českých filmů. Za poskytnutí práv k publikování starších (či dokonce ještě nevydaných) textů děkuji Jindřišce Bláhové (*Cinepur*), Šárce Havlíčkové Kysové (*Theatralia*), Jiřímu Padevětovi (*Academia*), Janu Šotkovskému (*Městské divadlo Brno*), Janu Tlustému (*Pandora*), Luboši Vedralovi (*Aktuálně*) a Václavu Žákovi (*Casablanca*).

Kristin Thompsonové děkuji za povzbudivá slova i za připomínky ke struktuře knihy, k některým pojmům a ke způsobům, jak v argumentaci nakládám s dílem jejím i dílem jejího muže Davida Bordwella. Oběma je ostatně tato kniha i věnovaná.

Bez tradičně pečlivého a adekvátně nelitostného dohledu Aleše Merenuse, kamaráda, kolegy a soupevníka z Brněnského naratologického kroužku, by tato kniha nikdy nemohla vzniknout – stejně jako bez profesionality, vstřícnosti a svaté trpělivosti grafika Pavla Křepely. Zcela výjimečné poděkování si pak zaslouží Jana Volková, jež krom poskytování nedocenitelné psychické opory dennodenně obětavě četla i poctivě komentovala všechny verze tohoto textu, a že jich bylo.